

ВЛАДА В ПОЛІТИКО-ПРОЦЕСУАЛЬНІЙ ПЛОЩИНІ РОЗВИТКУ: АНТРОПОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

Человек политический есть, прежде всего, человек власти. В современном политикуме он представлен, в том числе и как представитель бюрократического аппарата. Развитие политических процессов начинается с развития властных институтов как результата влияния так называемого человеческого фактора. Реальное содержание современной политической власти остается скрытым от большинства непосвященных. Ее характеристикой на всех возможных уровнях существования является формализм. Реализация феномена власти в политико-процессуальной плоскости развития предполагает наличие базовых составляющих. В рамках информационного общества политическая власть в антропологическом контексте развития обречена на зависимость от власти – собственности.

Political Man is, above all, a man of power. Development of political processes begins with the development of government institutions as a result of the influence of the so-called human factor. The actual content of modern political power remains hidden from most outsiders. Its characteristic at all possible levels of existence is the formalism. Implementation of the phenomenon of power in the political and procedural development of the plane assumes basic components. Pressing question for consideration – development of political processes and institutes in traditional societies. In the information society of political power in an anthropological context of development is doomed to dependence on government – owned.

Актуальність наукової публікації. Феномен влади в політичній сфері сьогодні найбільше асоціюється з так званим людським фактором. Політична влада в цьому сенсі може бути проаналізована з погляду її сутнісної антропологічної складової. Змістовно подібний аналіз можливо провести при розгляді розвитку політичних процесів. Людина політична – є, насамперед, людина влади, розвиток політичного процесу передусім представляє – її власний рух у межах політичного простору, який припускає придбання й використання потенціалу для власного становлення. У сучасній політичній науці практично відсутній комплексний погляд на дану проблематику в ключі політичного розвитку.

Ступінь розробленості проблеми. Дослідження, що торкаються проблем походження й розвитку політичних процесів з огляду на вплив політичної влади є досить різнобічними. Різні теоретичні й практичні сторони розглянутої проблематики представлені в роботах вітчизняних і закордонних учених. У цьому зв'язку класичними є роботи Макса Вебера, де особливе місце займає виділення саме харизматичної та традиційної легітимності влади [3]; П'єра Бурдьє, Карла Дойча, Ласуела, філософів-постмодерністів, зокрема, Мішеля Фуко. Аналіз проблематики розвитку політичних процесів в антропологічному контексті змістовно потребує виокремлення найбільш людських проявів, тобто потребує певного рівня гуманізації та відходу багато в чому від системного соціологічного та політологічного сприйняття. Феномен влади є найбільш об'єднуючим, зокрема він дозволяє структурувати знання та будувати парадигмальне бачення в необхідному політико-антропологічному спрямуванні. Нетрадиційним є погляд на феномен політичної влади, його вплив на розвиток політичних процесів цілого ряду сучасних російських політичних антропологів: Крадіна Н. Н., Бочарова В. В., Тишкова В. О., Панаріна О. С., Львіна В. В. Зокрема в роботі Бочарова В. В. "Влада. Традиції. Управління" політична влада розглядається, як ключове поняття, феномен, що фактично визначає загальну спрямованість розвитку політичному. Автором представлений аналіз динаміки політичних процесів у доколоніальних африканських суспільствах, тобто соціумах напередодні європейської колонізації, де особливе місце займали первинні владні інститути й носії політичної влади, яка, крім того, у якості результату цілого ряду цивілізаційних тенденцій політичного розвитку, природно синтезувала в собі різні елементи соціального, культурного, господарського життя. Певні особливості природного синтезу цих елементів у політичній владі сприяли піднесенню особливих політико-антропологічних типів як суб'єктів владних відносин – вождів [1]. В. О. Тишков розгляд політичної влади пов'язує із проблематикою етносу й етнічності як такої [9]. Взаємозв'язок і взаємовплив людини політичної на політикум і політичну владу розглянуто в роботі В. В. Львіна й О. С. Панаріна. Значну вагу для дослідження має політико-психологічний вимір влади. В цьому напрямку ми виділяємо статтю С. Бульбенюк "Деякі аспекти розгляду соціопсихологічної природи феномену політичної влади": автором підкреслюється важливість так званої трансцендентальної потестарності влади – "межі володарювання

особи визначаються відповідністю її діяльності культурній трансценденції" [2]. На наш погляд, виведення подібного висновку автором дає змогу встановити зв'язок між різними напрямками політико-антропологічного знання. У книзі українських авторів Мейтуса Володимира й Мейтуса Віктора "Маси, рухи, революції" розглядаються особливості розвитку масових політичних процесів, а так само дана комплексна оцінка загальних факторів, і конкретних засобів впливу на соціальний і політичний розвиток у сучасному інформаційному суспільстві. Особливе місце займає розгляд так званої теорії диференціальних впливів на соціальні процеси в контексті "застосування даної теорії в аналізі проблеми модифікацій владних відносин у суспільстві" [7].

Отже, об'єктом дослідження є феномен влади та його роль у розвитку політичних процесів в сучасному суспільстві.

Предметом є антропологічна складова феномена влади у його впливі на розвиток політичних процесів в сучасному суспільстві.

Цілі наукової публікації: 1. побудова цілісного політико-антропологічного парадигмального бачення влади в політико-процесуальній площині; 2. синтез політико-філософського й політико-потестарного виміру політико-антропологічного дослідження; 3. визначення основних складових політичної влади в антропологічному контексті процесуальної реалізації; 4. виділення неполітичної сфери людської діяльності, що впливає на розвиток сучасних політичних процесів.

Влада є іманентним стандартом, категорією певної світоглядної системи окремої людини й, у сукупності, групи людей і цілого суспільства. Придбання політичної влади в антропологічному контексті припускає рух. Людина в межах політичної системи просувається як по партійній, так і по бюрократичній ієрархії, часто сполучаючи в собі як політика, так і чиновника. На сучасному етапі розвитку політичних процесів можливо як сполучення двох даних ролей, так і відносно вільний перехід з однієї в іншу, що природно відкладає істотний слід на людях, що підлягають подібним метаморфозам, виробляючи лише свій властивий положенню спосіб пристосування. У зв'язку із цим під визначення людини політичної попадають у тому або іншому контексті не тільки політики, але й представники сучасного бюрократичного апарата, який часто будується по партійному принципу; по партійних ознаках відбувається й люстрація при зміні влади на всіх рівнях існування. Хоча сучасні партії є відображенням вже

не соціальних настроїв, а скоріше індивідуалістичних устремлінь. Це спонукає до пошуку внутрішніх об'єднуючих елементів на протигагу елементам латентного політичного релятивізму. Не дивлячись на деякий вплив об'єктивних факторів ззовні, зберігається певна людська природа, яка проявляє себе в політичній сфері, створюючи особливий вимір політичного розвитку. Це уможливило, на наш погляд, виділення особливої політико-процесуальної площини розвитку політичних процесів, яка дає можливість істотно спростити сприйняття предмета та об'єкта дослідження. На наш погляд, політико-процесуальна площина розвитку – це поняття, яке означає загальний спектр тенденцій розвитку політичних процесів, серед яких значне місце належить політико-антропологічним тенденціям, загальним принципом яких є пріоритетність людини і її ролі в політичній сфері. Для аналізу вищевикладеної проблематики ми вважаємо за необхідне провести синтез двох напрямків політико-антропологічного бачення: політико-потестарного та політико-філософського. Необхідно відмітити, що для політичної науки потестарність чітко співвідноситься з роботами соціальних антропологів. Влада й політичні процеси в цьому контексті здобувають характеристики історичної даності, що не має значення для сучасності. Адже розгляду підлягає, насамперед, влада традиції, яка має безумовне значення тільки стосовно розвитку політичних процесів у досить обмеженій кількості політичних систем сучасності. Крім того, носії традиційної влади у цілому мало збігаються своїми рисами з акторами політичних процесів сьогодення. На наш погляд, це омана. Політико-потестарне бачення вищевикладеної проблематики властиве не тільки соціальним і політичним антропологам, але в різній мірі представникам цілого ряду напрямків політичної думки, змінюється лише контекст політико-процесуальної площини, влада й людський фактор – залишаються інваріантами політичного розвитку, додержавне співтовариство виступає вихідною точкою для вивчення політичних процесів і інститутів політичної влади. Завдяки тому, що політична влада в архаїчних співтовариствах споконвічно носила персоніфікований і переважно глибоко символічний характер. Фрідріх Енгельс в "Виникненні родини, приватної власності й держави" говорить нам: "...плем'я, рід і їх установи були священні й недоторканні, були від природи вищою владою, якої окрема особистість залишалася, безумовно підлеглою у своїх почуттях думках і вчинках" [12]. Однак "влада цієї первісної

спільності повинна була бути зломленою – і вона була зломлена" [12]. У результаті – "занепад цивілізованого класового суспільства, де меншість експлуатує більшість" [12]. Влада первісного роду демонструвала ефективність не маючи чисельних караючих формувань та структур. Цим вона була протиставлена державі і вигідно, на думку автора, відрізнялася від останньої [12]. Родові основи політичної влади мають місце і сьогодні. Вони дають змогу розвиватися різноманітним елітним політичним утворенням. Тобто, не менш важливим феноменом для дослідження є політична еліта, представники якої наділяються цілою сукупністю якостей, які дозволяють завоювати й утримати владу над масою, у тому числі й у результаті політичної боротьби. Визнання більшості закономірно бере свій початок у період додержавного стану. Саме тоді вожді почали отримувати необхідне визнання, що дозволяло "правильно розпоряджатися владою", у той час як у руках маси влада ставала небезпечною. Закономірно цей процес сприяв скороченню претендентів на владу та формуванню кланів, тобто фактичних угруповань можновладців – дійсних і майбутніх [4]. Подібні тенденції, на наш погляд, дали поштовх до розвитку людини політичної та, власне самосприйняття її як дійсного суб'єкта політичних процесів. Так, Гаєтано Моска підкреслює: "У примітивних суспільствах, що перебували ще на ранній стадії розвитку, військова доблесть – це якість, яка швидко забезпечує доступ у правлячий, або політичний клас. У високоцивілізованих суспільствах війна – виняткове явище. А в суспільствах, що перебувають на ранніх стадіях розвитку, її можна, по суті, вважати нормальним явищем, і індивіди, що проявляють більші здатності у війні, легко домагаються переваги над своїми товаришами, а найбільш сміливі стають вождями" [8]. Принципово наступне: представники правлячого класу мають набір якостей, шанованих у тому або іншому суспільстві. Ці якості дозволяють деяким обраним за допомогою ініціації насильства й війни домагатися відомого ступеня панування над іншими. Оцінюючи суспільства, що розвиваються або є високорозвиненими, необхідно, підкреслити той факт, що стан війни сьогодні екстраполюється на політичні процеси в переносному значенні, оскільки саме вони представляють із себе в демократичному соціумі переважно легальний і легітимний засіб досягнення державної влади, тобто виникає феномен апріорно безкровної війни за владу, однак набір якостей, що дозволяють її домогтися, а головне – утримати, – дивним чином зберігається

у своєї первинній формі, лише частково модернізуючись у просторово-часовому континуумі політикуму. У рамках політичної системи подібна війна може перейти у відкрите протистояння із застосуванням терору й насильства, не виключаючи, – державного. Первинне питання боротьби за владу, – залишається досить актуальним, однак, саме насильство сублімується, здобуваючи нові форми, не йдучи, при цьому, від свого потестарного змісту. Тому необхідним кроком є виділення насильницької складової політико-процесуальної площини розвитку в антропологічному контексті. В той час як існування політичної еліти визначає, що влада з політико-антропологічної точки зору має такі характеристики як якісні й кількісні. Визначальним фактором залишається склад тих, хто наділений політичною й державною владою, однак, багато в чому, принциповим є питання й про тих, хто оточує еліту й займається процесуальним впровадженням політичних рішень, важливі зв'язки, які встановлюються між ними, з їх як формальним, так і неформальним характером: "щоб зруйнувати владу не обов'язково її скидати з боями й жертвами, із кров'ю й руйнуваннями. Досить зруйнувати лінії між владою й виконавцями..." [7]. Виконавці відрізняються від людини влади ступенем своєї організації і самою можливістю організувати. Організація самих нововладців взагалі зводиться до оформлення владного центру. Комплексне антропологічне бачення політико-процесуальної площини розвитку дозволяє нам говорити про дві чільні форми організації – єдиновладдя й колегіальність у владі. Неможливим є сприйняття їх у контексті продукування тих або інших демократичних норм і принципів. Колегіальність не завжди припускає демократичність, а влада одного правителя, отримана навіть у результаті узурпації, не завжди означає тиранію у своїй процесуальній реалізації. Складність являє собою саме визначення прогресивності або регресивності тієї або іншої форми владного центру в сенсі політичного розвитку. Тим більше, що в сучасних умовах будь-який осередок політичної влади претендує на певний ступінь формальної демократичності. Це пояснюється потребою власної легітимізації. Формалізм виступає як характеристика політичної влади на всіх можливих рівнях: раніше, – для підтримки дієвості того або іншого політичного ритуалу необхідного для упорядкування політичного життя та, на сучасному етапі, – для підміни формальною зовнішньою стороною сутнісної спрямованості. Політична влада й реальні механізми її здійснення сховані

від сторонніх і, насамперед від широких мас населення, які наділені в наш час правом обирати. Людська складова при цьому не змінюється, оскільки політична влада, на сучасному етапі суспільного розвитку часто відтворює себе апріорі як застигле явище. Її форма й зміст – адекватні потребам правлячої меншості, а у більшості представників політичної еліти немає потреби у кардинальних змінах. Процесуальна реалізація влади в антропологічному контексті просувається скоріше за інерцією. На наш погляд, подібна ситуація викликана пріоритетністю економічних факторів впливу, економічної влади в сучасному політикумі. Це призводить до патологічного для політичного розвитку прагнення до стабільності. Конкретний склад індивідів у владі визначає її якість. Сучасна, зокрема, західна політологія, більш тяжіє до показників кількісних, тобто кількість переходить у якість і означає демократизацію й плюралізм в умовах глобалізації. Цей погляд передбачає продукування нових владних інститутів або багатократне збільшення вже існуючих, що сприяє залученню більших людських ресурсів, які не завжди є кращими. У зв'язку із цим важливим є виділення кількісної й якісної складових політико-процесуальної площини розвитку в антропологічному контексті. У певній системній залежності від вищевикладеного є питання розвитку владних інститутів і механізмів. У процесуальному плані ми зводимо його до проблематики кратогенезу. Тобто, говорячи про політико-антропологічну складову розвитку політичних процесів у загальному плані – цікава еволюція влади, яка згідно В. Ф. Халіпову є "процесом поступового безперервного розвитку влади, нагромадження потреби в її змінах і їх здійснення, процес спокійного (або бурхливого) приведення структур влади й змісту її діяльності у відповідність із мінливою дійсністю" [11]. Розвивається людина політична, залежно від певних об'єктивних обставин, – еволюціонують інститути й механізми політичної влади. У потестарному співтоваристві людина політична і людина, наділена певними владними повноваженнями будь-якого рівня, – однопорядкове явище. Вождизм представляє, на наш погляд, найбільш характерний приклад подібної тотожності в доколоніальних африканських суспільствах. Даний аспект не втрачає свого значення й у тих сучасних суспільствах, де стійке положення займає влада традиції й між політичним лідером і масою часто встановлюється особливий ірраціональний зв'язок. Закономірно наступним у дослідженні є аспект простору. Питання кратогенезу в просторі носить суттєво

антропологічний характер, хоча найчастіше у розгляді підмінюється поняттям середовище. Політантропологи вирішують це питання дослідженнями становлення політичної влади в додержавних співтовариствах, для них політичні процеси – це передусім процеси етнічні й підлягають порівнянню. Закономірним кроком є екстраполяція результатів дослідження на сучасний політикум. Можна відзначити, що політогенез, пов'язаний із кратогенезом знаходить у політико-антропологічному концепті розвитку політичних процесів однозначний пріоритет у розвитку інститутів влади в просторово-часовому континуумі, тобто мова йде, у тому числі про просторові характеристики політико-процесуального розвитку влади; а так само – в природній або, що носить штучний характер, диференціації форм влади. Ідеальне середовище подібного оформлення – полікультурне суспільство, де нав'язують загальні демократичні принципи, однак влада часто зберігає відверто деспотичний характер. Це пояснюється потребою представників влади не тільки зберегти себе в середовищі, але й є результатом дії ментальних мотивів, зокрема спрямованих на адекватне сприйняття суспільством, яке носить характеристики традиційного і тому – стабільного. Людина влади в подібному суспільстві може створювати тільки своєрідне формальне прикриття своїм справжнім мотивам у рішеннях і діях. Політичний розвиток має поверхневий характер, одночасно спостерігаються кризи – участі, проникнення й розподілу. У даному контексті ми виділяємо інституціональну й просторову складову політико-процесуальної площини розвитку.

Політико-філософський дискурс досліджуваної нами проблематики чітко виходить з розуміння, через призму людини політичної, вихідної категорії, тобто – політичної влади. Спектр залучених політичних феноменів, крім політичної влади, – достатньо великий, зв'язки між ними співвіднесені із цілим рядом аксеологічних принципів і перебувають у певній ієрархії. Центральною проблемою й лейтмотивом є критичне положення людини в політико-процесуальному просторі, неможливість розвиватися без його гуманізації. Влада, її механізми та інститути, часто є системно знеособленими, дегуманізованими й що, безумовно, є важливим – деперсоналізованими. "Емансипація влади" як "вивільнення її від стримуючих початків" і "новий тоталітаризм" розглядаються як закономірний результат існування сучасного політикуму [10]. Для підтвердження висновків

Льїна, Панарїна та Бадовського, а також для подальшого розкриття даної проблематики співвідношення у нетрадиційному для сучасної політичної науки баченні, слід привести погляд Герберта Маркузе, який відзначає наступне: "В наш час політичний влада затверджує себе через владу над процесом машинного виробництва й над технічною організацією апарата" [6]. Тобто найважливішою умовою втримання влади для розвиненого суспільства, для суспільства, що розвивається, є "мобілізація, організація й експлуатація технічної наукової й механічної продуктивності" [6]. Організоване як механічний процес, воно робить машину найефективнішим політичним інструментом, оскільки сила машини перевершує силу індивіда або групи індивідів [6]. Своєрідна система лобювання, яка природно стає результатом цих процесів, на наш погляд, деформує сам феномен *Homo politicus*. У новому інформаційному суспільстві подібна взаємодія політичної влади й техніки, у самому широкому спектрі розуміння, не є епіфеноменальною в повній мірі, тому що ставить під питання традиційний для нас хід розвитку політичних процесів, вносячи змінні, дію яких практично неможливо передбачити в перспективі. Політична влада, як і в суспільстві індустріальному, приречена тут на залежність від виробництва й продуктивності економічного й промислового сектору, тобто від влади – власності, олігархічних кланів, конкретних особистостей, які є частиною неконтрольованого, навіть на рівні сучасної розвинутої держави, сегменту бізнесу і, часто, – ланкою, що сполучає сфери фінансово-економічну та політичну. Залежність людини політичної від даних факторів відчутна, однак носить скоріше фрагментарний, дискретний характер, оскільки співробітництво конкретного індивіда, що представляє певну політичну силу із представниками великого капіталу здійснюється на принципах взаємної вигоди, тобто загалом може бути короточасним, при відсутності традиційного ідеологічного навантаження, що дозволяє здійснювати пересування в рамках політичного простору й практично не відповідати за прийняття конкретних політичних рішень, незалежно від їхнього характеру. Залежно від свого походження влада може бути як об'єднуючим, так і роз'єднуючим початком між *Homo politicus* і *Homo economicus*; одномірне сприйняття подібного співвідношення сприяє продукуванню цілої сукупності криз у розвитку політичних процесів, ставить під сумнів ідею їх розвитку.

Висновки:

1. Побудова цілісного політико-антропологічного бачення феномена влади в політико-процесуальній площині розвитку можлива та передбачає, перш за все, виділення двох інваріантів: родової природи людини та політичної влади;

2. Два політико-антропологічні виміри політичних процесів і інститутів повинні бути синтезовані в межах одного дослідження, що, звісно, зачіпає значення феномену політичної влади в проблематиці розвитку сучасного суспільства;

3. Необхідно відзначити, що феномен влади здобуває можливість для власної реалізації в політико-процесуальній площині розвитку завдяки існуванню важливих структурних елементів – складових, які мають різну природу, дуже часто – різні способи процесуальної реалізації, однак сходяться у своїй загальній спрямованості. Розгляд влади в антропологічному контексті політико-процесуальної площини розвитку дозволяє говорити, принаймні, про п'ять базових її складових, що мають принципове значення для короткочасної й довгострокової реалізації: 1) насильницьку складову; 2) інституціональну складову; 3) кількісну складову; 4) якісну складову; 5) просторову складову.

4. Криза політичної влади на сучасному етапі висуває на передній план нові грані в дослідженні політичних процесів зі сферами епіфеноменально пов'язаними з її процесуальною реалізацією й розвитком. Політико-філософський дискурс дозволяє виявити дані сфери та визначити ступінь їх зіткнення з політичними процесами. Мова йде, у значому широкому спектрі розуміння, про сферу технологічну.

Дослідження даного напрямку має перспективи як в теоретичному так і практичному плані. Передусім це пояснюється проявом феномену влади в розвитку політичних процесів як найбільш істотною ознакою впливу людського фактора. Антропологічний вимір політики починається з людини наділеної владними повноваженнями й, закономірно, найбільш пристосованої в певному політичному середовищі. Пристосування у політичному середовищі означає й певний ступінь відокремленості від широких верств населення, тобто – елітарність. Урахування на практиці даного факту є обов'язковою передумовою політичного розвитку. В практичному вимірі це дозволяє уникнути помилок при впровадженні політичних рішень на всіх можливих рівнях. Велике значення в теорії має виділення складових, яке оптимізує побудову комплексного погляду на політичну та державну владу.

Література:

1. Бочаров В. В. Власть. Традиции. Управление / В. В. Бочаров. – М., 1992.
2. Бульбенюк С. Деякі аспекти розгляду соціопсихологічної природи феномену політичної влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.social.science.com.ua./journal/content/56/political psychology](http://www.social.science.com.ua./journal/content/56/political%20psychology)
3. Вебер М. Избранные произведения / Макс Вебер // Вебер М. Избранные произведения. – М.: Прогресс, 1990.
4. Крадин Н. Н. Вождество: современное состояние и проблемы изучения / Н. Н. Крадин // Ранние формы политической организации от первобытности к государственности / Отв. ред. В. А. Попов. М., 2008. – С. 11 – 61.
5. Крадин Н. Н. Политическая антропология: Учебник. – 2 изд. исп. и доп. – М.: Логос, 2004. – 272 с.
6. Маркузе Герберт. Эрос и цивилизация. Одномерный человек: Исследование идеологии развитого индустриального общества / Герберт Маркузе. Пер. с англ. Послесловн. Прим. А. А. Юдина СОСТ. предисл. В. Ю. Кузнецова – М.: ООО Издательство Аст, 2003.
7. Мейтус Владимир Массы, движения, революции / Владимир Мейтус, Виктор Мейтус. – К.: Ника-Центр 2008. – 504 с.
8. Моска Г. Правящий класс / Г. Моска // Социологические исследования. – 1994. – № 10. – С. 186-196.
9. Тишков В. А. Очерки теории и политики этничности / В. А. Тишков. – М., 1992.
10. Ильин В. В. Политическая антропология / Ильин В. В., Панарин А. С., Бадковский Д. В. – М. : Изд-во МГУ, 1995.
11. Халипов В. Ф. Кратология – наука о власти: Концепция / В. Ф. Халипов. Рос. муниц. Академия. – М.: ЗАО Издательство Экономика, 2002. – 367 с.
12. Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства / Фридрих Энгельс. – М., 1985.